हर्यतः प्रागाथः।अग्निः, हवींषि वा। गायत्री।

हविष्कृणुध्वमा गमदध्वर्युर्वनते पुनः।विद्वाँ अस्य प्रशासनम्॥ ८.०७२.०१

अग्निरागमत्। विद्वान्- ज्ञानी। अस्य- एतस्याग्नेः। प्रशासनम्। पुनः। अध्वर्युः- ध्वरविरोधकर्मकामः। वनते- सम्भजते ॥१॥

नि तिग्ममभ्यंशुं सीदद्धोता मनावधि।जुषाणो अस्य सख्यम्॥ ८.०७२.०२

अस्य- एतस्य रसस्य। सख्यम्- मैत्रीम्। जुषाणः- सेवमानः। मनौ- मनने। अधि। होता- देवाह्वाता अग्निः सत्क्रतुः। तिग्मम्- तीक्ष्णम्। अंशुम्- रसम्। नि षीदत्- उपवेशयति ॥२॥

अन्तरिच्छन्ति तं जने रुद्रं परो मनीषया।गृभ्णन्ति जिह्वया ससम्॥ ८.०७२.०३

जने- जनहिताय। तम्- अमुम्। रुद्रम्- द्रवणशीलमग्निम्। परः- यः श्रेष्ठस्तम्। मनीषया- धिया। अन्तः। इच्छन्ति- उपासितुमिच्छन्ति। ससम्- निहितम्। जिह्वया- वाचा। गृभ्णन्ति- गृह्णन्ति ॥३॥

जाम्यतीतपे धनुर्वयोधा अरुहद्वनम्।दृषदं जिह्वयावधीत्॥ ८.०७२.०४

वयोधाः- हव्यधारकः। जामि- प्रवृद्धम्। धनुः- अन्तरिक्षम्। अतीतपे- अतितपति। वनम्- अरण्यम्। आरुहत्। दृषदम्- कठिनमपि पाषाणं जडप्रतीकम्। जिह्वया- ज्वालया। अवधीत्- जघान ॥४॥

चरन्वत्सो रुशन्निह निदातारं न विन्दते।वेति स्तोतव अम्ब्यम्॥ ८.०७२.०५

वत्सः- वत्सभूतोग्निः। चरन्। रुशन्- ज्वलन्। इह- अत्र। निदातारम्- निरोधकम्। न। विन्दते- लभते। स्तोतवे- स्तोतुम्। अम्ब्यम्- स्तोतारम्। वेति- कामयते ॥५॥

उतो न्वस्य यन्महदश्वावद्योजनं बृहद्।दामा रथस्य ददृशे॥ ८.०७२.०६

Dr. Rangaji

उत- अपि च । नु- क्षिप्रम् । अस्य- एतस्याग्नेः । महत् । बृहत् । अश्वावत्- अश्वयुक्तम् । योजनम् । रथस्य । दामा- रश्मिः । ददृशे ॥६ ॥

दुहन्ति सप्तैकामुप द्वा पञ्च सृजतः । तीर्थे सिन्धोरधि स्वरे ॥ ८.०७२.०७

सिन्धोः तीर्थे- उदके मूलशक्तिधारायाम् । स्वरे- मन्त्रे । एकां भावनाम् । सप्त- सप्तर्षयः । दुहन्ति । द्वा- सोमसूर्यौ । पञ्च प्राणान् सृजतः । ॥७ ॥

आ दशभिर्विवस्वत इन्द्रः कोशमचुच्यवीत् । खेदया त्रिवृता दिवः ॥ ८.०७२.०८

इन्द्रः । विवस्वतः- परिचरतः । दशभिः- दशाङ्गुळ्युपलक्षितशोभनकर्मभिर्याचितः । दिवः- नभसः । त्रिवृता- त्रिप्रकारवर्तनवता । खेदया- रश्मिना । कोशम्- मेघम् । अचुच्यवीत्- व्यदारयत् ॥८ ॥

परि त्रिधातुरध्वरं जूर्णिरेति नवीयसी । मध्वा होतारो अञ्जते ॥ ८.०७२.०९

त्रिधातुः- लोकत्रयस्थः । जूर्णिः- त्वरमाणः । अग्निः । नवीयसी- नव्यया ज्वालया । अध्वरम्- यज्ञम् । परि एति- परिसरति । मध्वा- सोमादिना । होतारः- अग्न्याह्वातारः । अञ्जते ॥९ ॥

सिञ्चन्ति नमसावतमुच्चाचक्रं परिज्मानम् । नीचीनबारमक्षितम् ॥ ८.०७२.१०

अवतम्- अनानतम् । उच्चाचक्रम्- उपरि स्थितचक्रम् । नीचीनबारम्- नीचीनद्वारम् । अक्षितम्- अक्षीणम् । परिज्मानम्- परितो गच्छन्तम् । नमसा- हव्येन । सिञ्चन्ति ॥१० ॥

अभ्यारमिदद्रयो निषिक्तं पुष्करे मधु । अवतस्य विसर्जने ॥ ८.०७२.११

अभ्यारम्- अभिगम्य । इत्- एव । अद्रयः- ग्रावाणः । पुष्करे- अद्भ्यो मूलशक्तिधाराभ्यः । विभक्तिव्यत्ययः । निषिक्तम्- प्रादुर्भूतम् । अवतस्य- अग्नेः । मधु- सोमं रसम् । विसर्जने - विसर्जयितुं प्रकटयितुं निष्पादयितुं प्रवर्तन्ते । सिञ्चन्ति ॥११ ॥

गाव उपावतावतं मही यज्ञस्य रप्सुदा । उभा कर्णा हिरण्यया ॥ ८.०७२.१२

Dr. Ranganji

गावः- हे धेनवश्चिद्रश्मयः। अवतम्- अग्निम्। उपावत- उपागच्छत। यस्य। मही- महती। रप्सुदा- वाचं सुष्ठु ददातीति रप्सुदा। रप् व्यक्तवाक्। उभा- उभौ। कर्णा- कर्णौ। हिरण्यया- हिरण्मयौ ॥१२॥

आ सुते सिञ्चत श्रियं रोदस्योरभिश्रियम्। रसा दधीत वृषभम्॥ ८.०७२.१३

सुते- रसे निष्पन्ने। श्रियम्। आ सिञ्चत। रोदस्योः- द्यावापृथिव्योः। अभिश्रियम्। आ सिञ्चत। रसे। वृषभम्- वर्षकमग्निम्। दधीत- धारयत ॥१३॥

ते जानत स्वमोक्यं१ सं वत्सासो न मातृभिः। मिथो नसन्त जामिभिः॥ ८.०७२.१४

ते- गावश्चिद्रश्मयः। स्वमोक्यम्- स्वशरणम्। जानत- अजानन्। वत्सासः- वत्साः। मातृभिः। न- इव। मिथः- प्रत्येकं। जामिभिः- बन्धुभिः सह। अग्निम्। सं नसन्त- सङ्गच्छन्ति ॥१४॥

उप स्रक्वेषु बप्सतः कृण्वते धरुणं दिवि। इन्द्रे अग्ना नमः स्वः॥ ८.०७२.१५

स्रक्वेषु- मुखावयवोपलक्षितज्वालाभिः। बप्सतः- भक्षयतः। स्वः- सर्वम्। नमः- अन्नम्। इन्द्रे। अग्नौ- अग्नौ। दिवि- नभसि। धरुणम्- धारकम्। उप कृण्वते- कुर्वन्ति ॥१५॥

अधुक्षत्पिप्युषीमिषमूर्जं सप्तपदीमरिः। सूर्यस्य सप्त रश्मिभिः॥ ८.०७२.१६

अरिः- अरणशीलो वायुः। पिप्युषीम्- आप्याययतीम्। इषम्- सदेषणाम्। सप्तपदीम्- सप्तलोकसम्बद्धम्। ऊर्जं- प्राणं वलं वा। सूर्यस्य- सवितुः। सप्त रश्मिभिः- किरणैः। चित्किरणैरित्याध्यात्मिके। अधुक्षत्- दुग्धवान् ॥१६॥

सोमस्य मित्रावरुणोदिता सूर आ ददे। तदातुरस्य भेषजम्॥ ८.०७२.१७

सूरे उदिते- सूर्योदये। मित्रावरुणा। सोमस्य- सोमम्। आतुरस्य- व्याधितस्य। भेषजम्- औषधरूपेण। आ ददे- गृहीतवन्तौ ॥१७॥

उतो न्वस्य यत्पदं हर्यतस्य निधान्यम्। परि द्यां जिह्वयातनत्॥ ८.०७२.१८

Dr. Rangaji

उत- अपि च। अस्य- एतस्य। हर्यतस्य- कामयमानस्य। यत्पदम्। निधान्यम्- निधानार्हम्। तत्र स्थित्वाग्निः। द्याम्- नभः। जिह्वया- ज्वालया। परि अतनत्- व्याप्नोत्॥१८॥

७३

गोपवन आत्रेयः सप्तवध्रिर्वा।अश्विनौ। गायत्री।

उदीराथामृतायते युञ्जाथामश्विना रथम्।अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.०१

ऋतायते- सत्यकामाय। उदीराथाम्- उद्गच्छतम्। अश्विना- हे प्राणेशनशक्तिभूतौ। रथम्। युञ्जाथाम्- योजयतम्। वाम्- युवयोः। अवः- रक्षणम्। अन्ति- अस्मदन्तिके। सत्- वर्तमानम्। भूतु- भवतु॥१॥

निमिषश्चिज्जवीयसा रथेना यातमश्विना।अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.०२

निमिषश्चित्- निमेषादपि। जवीयसा- क्षिप्रेण। रथेन। अश्विना- हे प्राणेशनशक्तिभूतौ देवौ। आ यातम्- आगच्छतम्॥२॥

उप स्तृणीतमत्रये हिमेन घर्ममश्विना।अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.०३

अत्रये- अग्न्युपासकाय। अश्विना। हिमेन। घर्मम्। उप स्तृणीतम्- उपस्तीर्णवन्तौ॥३॥

कुह स्थः कुह जग्मथुः कुह श्येनेव पेतथुः।अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.०४

कुह- क्व। स्थः- भवथः। कुह। जग्मथुः- अगच्छतम्। कुह। श्येनेव- श्येनाविव। पेतथुः- अपततम्।॥४॥

यदद्य कर्हि कर्हि चिच्छ्रुश्रूयातमिमं हवम्।अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.०५

अद्य- इदानीम्। कर्हि- कर्हिचिदपि स्थाने। कर्हि चित्- कर्हिचिदपि काले। इमम्- इदम्। हवम्- आह्वानम्। श्रूयताम्- शृणुयातम्॥५॥

Dr. Rangaji

अश्विना यामहूतमा नेदिष्ठं याम्याप्यम्। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.०६

यामहूतमा- अतिशयेन काले आह्वातव्यौ। अश्विना। नेदिष्ठम्- अन्तिकतमम्। आप्यम्- युवयोर्बान्धव्यम्। यामि- अभिगच्छामि। ॥६॥

अवन्तमत्रये गृहं कृणुतं युवमश्विना। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.०७

अत्रये- अग्न्युपासकाय। युवम्- युवाम्। अश्विना। अवन्तम्- रक्षकम्। गृहम्- सदनम्। कृणुतम्- कुरुतम्। ॥७॥

वरेथे अग्निमातपो वदते वल्ग्वत्रये। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.०८

वल्गु- मधुरम्। वदते- स्तुवते। अत्रये- अग्न्युपासकाय। आतपः- आतपात्। अग्निम्। वरेथे- आवारयतम्॥८॥

प्र सप्तवध्रिराशसा धारामग्नेरशायत। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.०९

सप्तवध्रिः- सप्तलोकवर्धकः। आशसा- तवाशिषा। अग्नेः धाराम्। प्र- प्रकर्षेण। अशायत- शमनमकरोत्॥९॥

इहा गतं वृषण्वसू शृणुतं म इमं हवम्। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.१०

इह- अत्र। आ गतम्- आगच्छतम्। वृषण्वसू- वर्षकसम्पद्युक्तौ। मे- मम। इमम्- एतत्। हवम्- आह्वानम्। शृणुतम्। ॥१०॥

किमिदं वां पुराणवज्जरतोरिव शस्यते। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.११

किमिदम्- किमेतत्। वाम्- युवयोरागमानाय। पुराणवत् जरतोरिव- वृद्धाह्वानायेव। शस्यते- पुनः पुनः कीर्त्यते। ॥११॥

समानं वां सजात्यं समानो बन्धुरश्विना। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.१२

अश्विना। वाम्- युवयोः। सजात्यं समानम्- जातिः समाना। युवयोर्बन्धुरपि समान एव। ॥१२॥

Dr. Ranganji

यो वां रजांस्यश्विना रथो वियाति रोदसी। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.१३

अश्विना। वाम्- युवयोः। रथः। रजांसि- लोकान्। रोदसी- द्यावापृथिव्यौ। वियाति- विशेषेण गच्छति। ॥१३॥

आ नो गव्येभिरश्व्यैः सहस्रैरुप गच्छतम्। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.१४

नः- अस्मान्। गव्येभिः- चिद्रश्मिभिः। अश्व्यैः- प्राणाश्वैः। सहस्रैः- अनन्तैः। आ उप गच्छतम्- आगच्छतम्। ॥१४॥

मा नो गव्येभिरश्व्यैः सहस्रेभिरति ख्यतम्। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.१५

गव्येभिः- चिद्रश्मिभिः। अश्व्यैः- प्राणतुरगैः। सहस्रैः- अनन्तैः। नः- अस्माकं धियम्। अति- अतिक्रम्य। मा। ख्यतम्- प्रदर्शयतम्। ॥१५॥

अरुणप्सुरुषा अभूदकर्ज्योतिर्ऋतावरी। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.१६

अरुणप्सुः- रोचमाना। उषाः। अभूत्- अभवत्। ऋतावरीः- ऋतम्भरा। ज्योतिः- प्रकाशम्। अकः- अकरोत्। ॥१६॥

अश्विना सु विचाकशद्वृक्षं परशुमाँ इव। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.१७

अश्विना। विचाकशत्- दीप्तः सूर्यः। परशुमान्। वृक्षमिव। तमः शातयन्ति। ॥१७॥

पुरं न धृष्णवा रुज कृष्णया बाधितो विशा। अन्ति षद्भूतु वामवः॥ ८.०७३.१८

पुरम्- बन्धनम्। न- सम्प्रति। धृष्णो- शत्रुधर्षक। कृष्णया- अन्धकारप्रायेण। विशा- जनेन। बाधितः- पीडितः। रुज- भग्नं कुरु। ॥१८॥

Dr. Ranganji